

Gipanumpa sa Pasipala ang Ngalan ni Bathala

Vicente Garces

I

Panahon kadto sa kuwarisima, sama niarong bulana. Abril 1905, - Maayong udto, Iyo Martin – giingon ko ang usa ka tigulang nga bag ong miundang pangguna sa iyang baul ug nagpauraray sa us aka karaang punoan sa sambag nga miturok daplin sa dalan.

- Maayo, Undo mitubag - Di in ka ugod mamusil ni ron udtong tutok ug mainit kayo?

-Sa luyo nianang bungtod – giingon ko

Ug ako nga gikapoy uyamot uban sa iro kong naghagal, milingkod sa iyang tupad ug sa taudtaud na namong sultisulti, akong gipangotana:

- Iyo Martin, ikining sambaga mao ang gibantog nga abtanan no?

- Bakak; ayaw pagtuo – matud sa tigulang – Ako kanunay dinhi kay ania ang akong uma. Hinoon, may gikahibudngan namo, apan waay gibugno, walay giabat dinhi.

- Unsa man, Iyo?

- Kong magabli, hapit na gani mosalop ang bulan, duna usahay among mabatin managduyog, minatay niining kahoya, Duh aka tingog: daw babaye ug lalake.

- Kinsa man kaha sila?

- Walay nakatug-an, apan, sa unang mga adlaw may nahitabo dinhing dapita nga mahinuklo gon uyamut

- Ambi suginli ako, Iyo Martin sa tanan.

Ang tigulang, sa human manghupaw niaanang hangin nga usahay mahimong sakal sa gibati sulod sa dughan sa tawo, nagasaoy sa ingon niini:

“Dugay na kayo karun, batan-on pa ako, wala pa tingali ikaw matawo. Sa kinaaugkahan nianang bungtod nga nakasalipod sa dapit nga imong hipamualian, kanhi may unsa ka magtiayong sapian. Sa daghanan nilang mga anak usa da gayud ang babaye, apan maayo kaayong bata ug hawod na lang ning lungsora: ginganlag si Amalia.

Siya mao da ang bugtong bulak niadtong panahona nga gitutokan pagtan aw sa mga mata ug nakapadani sa kasingkasing sa tanang batan-on. Ang ilang balay kanunayng puno sa kaolitawhan, kay ang iyang mga ginikanan mahigugmaon man usab sa

lingawlingaw. Masabog managawit usahay magsayaw. Pulos malipayon, daw gipakalangit ang yuta.

“Ug ako, niadtong mahimayaong kabuntagon sa akong kinabuhi, sanglit olitawo ug wala pa kining mga buagot sa suwang ng kining mga uban sa akong nio nga imong Makita, dili kanibudngan nga maoy usa usab sa nahiipon niadtong daphang panon sa mga “putyokan” nga giuhaw sa katam-is sa iyang dugoa.

Una niana ka gabiing mamingaw, sumasalop na ang bulan ng na human mamauli sa ila ang na tagaatagaa ka olitawo, usa sa among kauban nga nagpabilin sa taaas sa balay miingon:

- Amalia, anusa a pa kaha ako makabaton pagusab sa higayon nga sama ninii? Pagkatam-is sa imong mga halok!...

- Ayaw pagduhaduha, Constant – mitubag si Amalia, sinandig ang pikas aping sa abaga sa iyang hinigugma – sa tanang takna hikaplagaan mo kini kon moabut na ang adlaw nga atong gipangandoy.

- Oo, matuod – pulong ni Constant – apan simbako mag-unsaa ang akong kapapusan nianang adlaw, ikinsa kaha ang moganha pagpaniba sa mga dugos ning imong mga ngabil?

- Ay Constant! – mitubag si Amalia – maayo pa nga madunot: palatuhon nga mahanaw kining mga ngabil kay sa itugtan sa lain.

- Tunuod! – misuna si Constant.

- Manumpa ako sa ngalan nianang Bathala. Kana – gitudlo ni Amalia ang dakung “Santo Cristo” sa ilang “Altar” – maoy bugtong saksi ning akong gipamulong karon. Ug aron ka gayud masayud kon ginunsa ko ikaw paghigugma, Constant, tanawa kining midalya sa akong kuwintas; ani-a si Balaan Constantino nagbitay kanunay sa dughan ug nagpaminaw sa tanang takna sa mga pinitik ning kasingkasing. Ang balaan mong sangay mao gayud ang gipili kong alampoanan aron iya aking hatagag kalipay sa natag adlaw ug gipangadye an ko kanunay aron usab kadtong nanangdala sa iyang ngalan wala untay mahimong maluion. Nakakita ka niini, Constant? – gituhoy ni Amalia ang kuwintas sa iyang dughan – atong hagkan kining imong sangay.

Sa human mohalok si Amalia gipahalok usab niya si Constant nga mihilak ug wala makatingog kay ang iyang mga pulong nahimong mga luha nga milumos sa iyang kasingkasing pagkabai niadtong mabug-at nga kamatuoran sa pagbati ni Amalia sa ilang gugma; apan sa nadugay na, mitubag si Constant sa tingog nga malumo:

- Amalia – matud niya – ang tibook kong kinabuhi ihalad ng alang gayud kanimo. Kung sa kapulihay mobulag ikaw kanako, ipanumpa ko kanimo nga pabulagon ko usab ang akong lawas ang akong kalag.

Ug tapus kalawata sa usa-usa ang tagsatagsa nil aka mga saad, si Constant hupong sa kalipay, mipauli sa ila nga gikuyogan ni Amalia hangtud sa katapusang diin, nagatubang sa bukid, miingon pa gayud:

- Constant, tan-awa kanang bumakapainit sa balatian. May tag-iya na kon wala pa? Kon wala, kinaganglan ako an guns sa tanan ang hatagan sa iyang gugma, apan, kond duna na, ialaut nga taga-iya!... kinaganglan magpailub kay wala pa matawo ning kalibutan ang tawo nga makigbatok kanako sa gugma.

Pila may sugilon. Dihadiha, gisugdan dayon ni Ricardo pagtuman ang mga sugyot sa yawam-ong tinguha.

Sa sinugdan, si Amalia nag-pakita sa iyang kalig-on; nag-dumili sa guhot nga malaibad sa mga hanyo ni Ricardo. Gina salikway sa dakung kalsog ang mga dangoyngoy sa bag ong alibangbang nga buut maniba sa iyang katam-is. Kon modulo si Ricardo kang Amalia ug magpahayag sa gugma, mosapaw sa iyang mga mata ang panagway ni Constant ug maoy iyang mabati kadtong mga mabangis nilang panumpa. Apan, ay ang kalibutan!.... malingin ug madanglog gayud. Ang kalig-on sa babaye, nagsukad sa dapit niyang labing mahuyang: sa kasingkasing.

Ug tungud kay si Ricardo walay hunong, kanunayang nangitag paagi aron mahimong buha; ang iyang mga damgo, si Amalia nahisama usab sa magaging bato sa pangpang sa daplin sa kadagatan nga hinayhinayng tilap sa mga mahumok nga balod sa ilang tiilan gikagdan ug napukan sa yuta. Daw dili katuhoan nga dunay babaye nga makaako paglangkat ug dili mobatig kahapdos sa mga gamot sa gugma nga, binubo an sa kaugalingong luha, mitidlom ug mikaylap sa dugay hang mga adaw sa kaihiladman sa iyang dughan; apan kini nahitabo kang Amalia nga wala na manumbaling sa mga bakho sa kamingaw sa iyang kalag nga ginapahilom sa dakung kalampingas kon maghandum na kang Constant. Sa laktud nga sulti, si Amalia nahidulipsang gayud ug gisagakay sa mga bukton ni Ricardo malipayon uyamot.

III

Hapong maadya sa bulan sa Disyembre.....

Usa ka dakung sakayan nahdunggo sa iyang lungsod diin nahisakay si Constant nga, sa human makalatas sa daghang kapsitan sa kinabuhi, mikawas tugob sa kalipay dinala ang igong sulapi ug, tinukmod sa hilabihang kahidlaw, daw buang midalagan padulong sa balay sa iyang pinalangga.

- Amalia!... Amalia! Nia na ako – nagkanayon si Constant ngga naghanhos. Si Amalia nga niadtong adlaw nagsulob sa labing matahum niyang sapot, nagpakawala makakita kang Constant ug nagpadayon pagpangutlo sa mga bulak sa iyang tanaman diha sa ilang tugkaran.

- Amalia!, Amalia!, - misusab pagsinggit si Constant – wala kanamakaila kanako? Si Constantino ako ang imong hinigugma; nia na ako.

Si Amalia, sa katapusan, miyahat nianang tinan awang nagpalihaslhas uban ang us aka pahiyum nga pinugos sa kaulaw; nianang pahiyum nga anha da sa mga ngabli ug wala masayud ang kasingkasing.

- Oo, nia ka bitaw – mitubag si Amalia sa dakung kabugnaw.

Misiga ang mga mata ni Constant sa hilabihang kahubulong sa panagway ni Amalia nga sa unang mga adlaw dagdilaab sa kainit sa gugma kaniya.

Naunsa kana ugod, Amalia? Pagkalain na nimo? – matud ni Constant.

- Ayaw kahibulong, Constant – mitubag usab si Amalia – mao gayud ang balsod sa kinabuhi, nga human molabay ang daghang mga adlaw, ang mga butang ning kalibutan mabalhin sa ilang dapit ug mausab ang panagway.

Ug sa wala madugay, us aka matahum salakyanan binitad salat ako patay na, apan, saw ala pa magbulag ang kalag kog lawas, gilinis nako ang akong balatian aron wala nay pagdumot kang bisan kinsa kay akong gituhoan nga dili padayonon ni Bathala sa Iyang langit kadtong kalag nga binatangon.

Salamat sa imong mga pagampo, wala gayud ako mahinumdum nga nagluib kanimo bisan na lamang unta sa hunahuna.

Mituo usab ako, Amalia, nga wala ka magkinahanglan sa akong kamatayon; apan, bisan pa niini, gikalipay ko lamang ang pagpahibalo kanimo nga ako naghikog kay kadtong akong mga panumpa nga gihimo sa atubangan sa usa ka babaye nga nagkuwintas sa Balaan kong Sangay, kanunayng naningil kanako sa ilang katumanan. Kahinumdum ka?

CONSTANT

Ang maong sulat gipakita kang Amalia nga mikatawa lamang miingon:

- Pagkabuang sa tawo nga maghikog tungud sa gugma!

IV

Natapus ang mga bulan ug mibanos ang laing adlaw....

Ang alaut ang lawas ni Constant nadunot na sa ilawom sa yuta ug ang iyang kaagi hikalimtan na usab sa tanan.

Dalion ta ang sugilon. Wala madugay miabut ang adlaw nga sa pagkaingon ugma mao ang kasal ni Ricardo ug Amalia sa balay ni Iya-Marcela, inahan ni Amalia, nagabut-abut na ang ilang kabanayanug kang Ricardo nga nagdalag dagang makaon ug uban pang mga kasangkapan. Ang tanan nagkaguliyang kay naghikay sa likodlikod, apan usa ka kadaut takulahaw lamang mitugpa ug midagit sa ilang kalipay.

Diyutay da unta ang sinugdan; apan kini, sama sa usa ka lugas aligato, maoy ginikanan ug nakapaugdaw sa mga dagkung panting nga ginadamgo ni Amalia kanunay ug sa iyang mga ginikanan.

Ang nihitabo mao ang usa ka dakung kahibulongan kay sa naasoy nang adlaw sa likodlikod, ang kuwintas nga bulawan ni Amalia nga gisulod sa laning lawom nga tipigananug sa taliwala sa uban butang mahal, mao da gayud ang gikawat, sama sa gilamat sa mga ingkantohanon kay ang maligonoyang sudlanan wala man maguba ug wala gani matandog ang dapit nga himutangan. Ang tanang sulod balay, nagtagbotagbo lag pangita ug subo kayo ang mga ginikanan ni Amalia kay ang butang nawala gamiton man unta sa kasal sa sunod adlaw. Labi na si Amalia wala manihapon ug naghilak nga wala gayud hikit I ang iyang kuwintas hanhtud miabut na lamang ang kagabhion ug ang tanan namahulay sa kakapoy, nawad-an na sa paglaum nga kit-an pa ang ilang gipangita.

Apan, sa tungang gabii, sa dighang nahikatulog na sila ug wala nay timik bisan diyutay, ug sa taliwala sa malinawong paghinamok ni Amalia, maoy iyang himat an nga giuyog ang iyang higdaanan ug may hangin nga mabugnaw uyamut nga mighuyop gikan sa tiilan padulong sa iyang nawong Dungan ang us aka lawom ug nakurog nga tingog nga nagkanayon.

- Amalia, Amalia, ayaw kasubo. Ang imong kuwintas anaa gitungtong sa kurdiso tungud sa inyong "Altar".

Ug si Amalia, sa hilabihang kahinangop, mibangon apan, ang suga nga gitongtong sa talad miawop ug naluspad ang siga. Ang mga iro usab nga gidanagan sa sumasalop na nga bulan, nagpabati sa mamingaw nilang ulang; nagminatay nianang tingog nga makapanlibawot sa atong balhibo ug matud pa sa mga karaan, maoy tilimad-on nga nanagpakakita sa usa ka kalag nga sinilotan. Naminaw Amalia sa kamingaw ka kaintan nga ginasal-utan sa magnoyng tinuktugaok sa mga manok; ug sa katapusad mitindog apan ang kahibulongang tingtinabati na usab niya nga miingon:

- Amalia! Amalia, tak mi ang imong tamboanan. Wala ka maulaw nianang bulan nag hilak nga nagsud-ong kanimo!

Niini miguba na ang iyang dughan, mibalik panghigda, ug mikuob sa habol. Nagkurog sa kahadlok kau iyang mga mata daw magapakita ang ganap nga panagway sa usa ka tawo nga dili unta niya buut tan-awon. Ug wala madugay miabot ang kabuntagon ug si Amalia naghinoktok ug nanampiling nga naglingkod sa iyang higdaanan. Puno sa duhaduha daw ugod damgo kun tinuod ba kadtong tingog nga iyang nabati sa tungang

gabii; tingog nga sinati niya sa unang panahon ug, sanglit kadtong adlaw maoy adlaw sa iyang kasal – bugtong adlaw sa tibook kinabuhi nga angay siya magmalipayon – gibugaw niya sa iyang panumduman ang tanang hunahunang masulob on. Unya miduol ug mitongtong sa ilang “Altar” ug tinunob ang usa ka tiil sa dakunglansang nga nagtaroy sa bungbong, misaka sa kurdiso diin nakita tuod niya ang kuwintas na nawala. Hilabihan ka malipayon na ni Amalia nga nagkumkom sa kuwintas, sahi sa usa ka masakiton nga gihuwasan sa hilanat, apan og kadaut! Kay sa dihang manaog na unta, ang lansang nga iyang gitumban nabali, ug si Amalia naiintuwad. Ang baba nahipantok sa tumoy sa daku nilang kurus ug diga diha nabulit ang nawong sa kaugalingon niyang dugo.

Ang daghang tawo nga nagkatigum sa balay ni Iya Marcela nagkagubut. An kasal wala mahinayon kay si Amalia gidala na man sa Tambalanan, apan bisan giunsa na lamag ayomayom sa mga mananambal, nasiwang gayud ang baba kay usa kahiwa sa iyang ngabil nabitas ug nahibilin man sa tumoy sa kahoy diin nagdupa ang dakung “Santo Cristo” nga sa unan mga adlaw, gigamit ug gihimong bugtong saksi sa iyang mga panumpang bakakon.

V

Tapus ang duha ka bulan, naayo si Amalia sa mga samad; apan layo na kaayong pagkabalhin ang iyang panagway: bungi na intawon!....

Ang kanhi mapulapula ug kanunayng nagumog niyang mga ngabil, kadtong nagtabon ug nagpakidlapkidlap sa maputi ug masinawng mga ngipon, nahisama na sa bulak ngga gigihaygihay sa mga ulod, nalawos ug naguga na lamang. Wala gayud mabakak kadtong giingon niya kang Constant nga sa human mo labay ang mga adlaw, mausab ang panagway sa mga butang ning kalibutan. Ug daw dili pa kaha gayud igo ang kadaut nga iyang hitaboan, pagabut sa ilang balay gikan sa Tambalanan, wala madugay nadawat sa iyang inahan ang usa ka hamubong sulat ni Ricardo. Matud sa sula:

Iya – Marcela:

Sanglit si Amalia kaniadto dili na man mao si Amalia karon, maoy hinugdan nga dili na usab ako padayon pagpangasawa kaniya.

Ayaw kahibulong niini Iya, kay kining tanan pagbuut sa among palad. RICARDO.

Pagkasayud ni Amalia sa nahimutang sa maong sulat, nahilup-og, napunawan sa kabuhi ug gikuyapan.

Sukad niadtong adlaw, gidungog nga si Amalia nabuang kay ang tanang samin diin makita niya ang iyang dagway, gihurot pamuak.

Ambut kon mao ba kaha sila ang managminatay usahay dinhi inigsalop sa bulan, kay sa wala madugay, si Amalia mao na usab ang nagbitay niining dakung sanga sa atong tungod – mihangad ang tigulang ug gi tudlo ang sanga.

- Ngano man? – akong gipangotana.

- Naghikog – mitubag.

- Kay si Constant diin man usab diay mamatay?

- Niana gihapong sangaha, silang duha – gitudlo pagusab ni Iyo Martin ang dakung sangga sa sambag nga nagyongyong sa among tungod, unya mitindog, mihuyatid ug mihangad sa adlaw, dayong ingon:

- Hapon na Undo, moguna na ako.

April 15, 1927